

»Ez az Úrnak kapuja: igazak mennek be azon«

[ZSOLT. 118. 20.]

INES MÜLLER KÖNYVE A RUMBACH UTCAI ZSINAGÓGÁRÓL

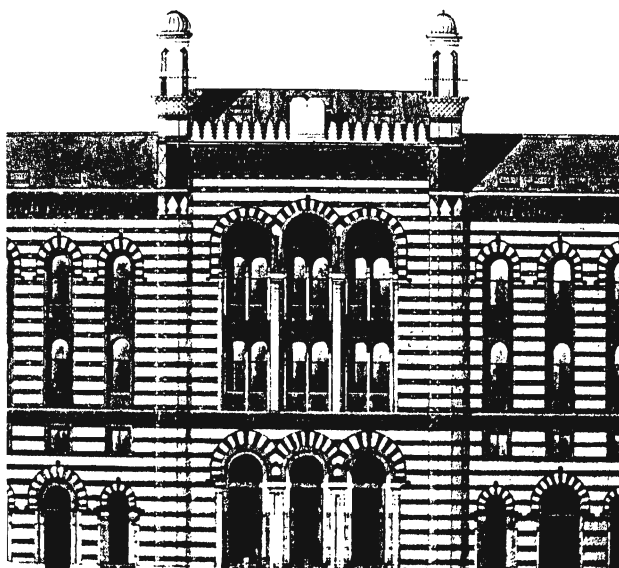
Úgy tűnik, a nyolcvanas évektől bizonyos élénkülés következett be a zsinagógaépítészet és egyáltalán a zsidó egyházművészet kutatásának területén, mind Magyarországon, mind külföldön. Hazánkban a műemlékvédelem is talán nagyobb gondot fordít a sokszor használaton kívül került zsinagógák hasznosítására és felújítására. A XIX. század előtti stíluskorszakokból fennmaradt zsidó templomok (Sopron és Buda gótikus; Mád barokk; és néhány klasszicista, például Óbuda) viszonylag kis számú példái után a múlt század közepétől nagyrányú építkezési hullám vette kezdetét. Ez szorosan összefüggött a zsidóság emancipációjának előrehaladásával, gazdasági, majd társadalmi súlyának növekedésével, illetve a nagymihályi kongresszus (1869–69) során differenciálódó három irányzat (neológ, status quo [ante], ortodox) kialakulásával. Formai vonatkozásban a '90-es évekig az orientalizáló historizmus jellemzi a városképileg egyre meghatározóbb jelentőségű épületeket. Formai változás a század elején jelentkezik, a szecesszió hatásának következtében (Komor és Jakab – Szabadka, Dobovszky József – Kunszentmárton, Jánszky és Szivessy – Magyarkanizsa; Müller Miksa – Hódmezővásárhely; Schöntheil Richárd – Kőbánya). Az úgynevezett neomór típus elterjedésére jelentős hatással volt Ludwig Förster bécsi építész pesti központi zsinagógája (1853-tól 1859-ig épült). Ezt követően 1868–1873 kö-

zött készül el a fiatal bécsi építész, Otto Wagner tervei alapján a Rumbach utcai templom.

Ennek az épületnek az építéstörténetével, a közép-európai zsinagógaépítészetben elfoglalt helyével, valamint a Wagner-életműben betöltött szerepével foglalkozik a wuppertali születésű, Bécsben élő fiatal építész-történész, Ines Müller *Az Otto Wagner-zsinagóga Budapesten (Die Otto Wagner-synagoge in Budapest, Löcker Verlag, Wien, 1992)* című, majd százoldalas, gazdagon illusztrált könyve. Az előszó, majd a problémákat röviden vázoló bevezetés után történeti áttekintés következik, melyben a szerző vázolja az európai zsinagógák néhány jellemző példáját 1800-ig, majd a múlt század első felének stíluskeresését jelzi, elsősorban német területen. Ezek közül kiemelkedik Gottfried Semper (1838–1840-ig épült) drezdai neoromán zsidó temploma. Ezután a szerző röviden ismerteti az orientalizálás megjelenését az európai építészetben a 18. századtól, illetve a német nyelvű szaksajtóban lezajlott vitákat. Ezt követően az 1868, vagyis a Rumbach utcai zsinagóga építésének kezdete előtti moreszk példákat veszi sorra, így Ludwig Förster bécsi (1854–1858), pesti (1853–1859), Ernst Zwirner kölni (1857–1861) és Eduard Knoblauch és a pesti Magyar Tudományos Akadémia székházát tervező Friedrich August Stüler 1859–1866-ban épült berlini zsinagógáit.

A munka gerincét adó fő fejezet a Rumbach utcai zsinagóga építéstörténetével, illetve az épület elemzésével és leírásával foglalkozik, utalva ugyanakkor Wagner más, a történelmi Magyarország területén épült műveire. Az épületre valószínűleg meghívásos pályázatot írtak ki, melynek eredményhirdetése értelmében (1868. március 18-án) Otto Wagnernek adják a megbízást. Az 1870-es év elején érkezik Pestre Otto Wagner megbízásából a morvaországi születésű Kallina Mór (1844–1913), hogy az építésvezetést, illetve bizonyos részlet- és statikai munkákat elvégezzen. Kallina egyébként 1874-ben felveszi a magyar állampolgárságot, Pesten telepszik le. Későbbi legismertebb munkája a budai Vigadó épülete. A Rumbach utcai zsinagógaépítkezés 1870. május 1-jén indul meg, a szintén morvaországi származású Felix Buzzi (1829–1875) nevű építési vállalkozó közreműködésével. A szakrális tér ünnepélyes átadása 1872. október 1-jén zajlott le, míg a homlokzati épületszárny teljes befejezése 1873. május 1-jével történt meg. 1908-ban cserélték ki a gázvilágítást elektromos világitásra. 1944-ben a lakószárny találatot kapott, 1959-ben a hitközség úgy döntött, hogy nem használja

A RUMBACH UTCAI OTTO WAGNER-ZSINAGÓGA HOMLOKZATA

tovább az épületet. 1960-ban az Országos Műemléki Felügyelőség védetté nyilvánította az épületet, de ez nem akadályozta meg, hogy 1979-ben a zsinagóga teteje beszakadjon. 1988-ban az ALBA REGIA állami építőipari vállalat megvásárolta az épületet, és megkezdte annak restaurálását. A külső homlokzatot és a zsinagóga teret a kupolától a női karzatig restaurálták, de a felmerült pénzügyi nehézségek akadályozzák a gyors és teljes befejezést.

A szerző kutatásai valószínűsítik, hogy a fiatal, huszonhat éves kezdő építész, Otto Wagner Gustav von Epstein (1828–1879) nevű bécsi bankár pesti kapcsolatainak köszönhetően kaphatta meg ezt a munkát. Ezt látszik bizonyítani az a tény, hogy Wagner már 1867-ben Badenban villát épít Epsteinnek, majd 1868–1871 között mint Theophil Hansen építésvezetője, Bécsben felügyeli Epstein palotájának építését, mely Hansen tervei alapján épül fel. Epstein egyébként a Francia–Magyar Bank igazgatótanácsának tagja, ugyanakkor Bécsben és Prágában képviseli a Magyar Általános Hitelbankot. A megbízás elnyerésében talán az is segíthetett, hogy Wagner rövid ideig (1862–1863) Ludwig Förster irodájában dolgozott. Ebben a rövid fejezetben ismerteti Ines Müller Wagnernek, a bécsi secesszió későbbi atyjának egyéb magyarországi munkáit. Ilyen a ma is álló ún. Iparudvar a Bajcsy-Zsilinszky és az Ó utca sarkán, melyet szintén Kallina Mórral közösen tervezett 1871–1872-ben Freistädter Antal számára, vagy a Krassó-Szörény megyei Káspolnás községben épült Mocsónyi-kastély 1876-ból. 1879-ben a Kápolnástól tíz kilométerre fekvő Soborsin templompályázatán vesz részt. 1882-ben szintén Kallina Mórral közösen szerepel a Parlament pályázatán.

A zsinagóga két fő részből áll: az utca vonalára épülő emeletes lakóházból és az udvarra csatlakozó centrális zsinagógai térből. A Rumbach utcai homlokzat sarkait és a magasságában kiemelkedő, enyhén a falsík elé lépő középrizalitot a szélein nyolcszögű pillérek hangsúlyozzák, amelyek a párkányzat fölött körbefutó erkéllyel ellátott és áttört tornyocskákkal zárulnak. Mind a szélső, mind a középmezőben három-három nyílástengely készült. A középső főbejárat két oldalán a földszinti nyílások eredetileg egy-egy üzlethelyiségbe vezettek. Az emeletek ablakait erőteljes keretezés fogja egységbe. A főpárkány közepén áll a mózesi kettős kőtábla. A főbejáratnál mindhárom kapu felett a címben szereplő bibliai idézet olvasható, héberül. A zsinagógai tér nyolcszögletű, a körbefutó női karzatokat és a kiemelkedő nyolcszögű kupolát könnyed öntöttvas oszlopok támasztják alá. A kupolának nemcsak esztétikai, hanem eszmei szerepe is van, mert alatta közepén áll a bima, a gazdag öntöttvas ráccsal körülvett és a sarkokon kandeláberekkel hangsúlyozott tóraolvasó-emelvény, az ima és a tanítás valóságos színtere. A nyolcszögű karzatot oldalanként egy-egy díszes osztású körablak világítja. A nyolcszögű tér keleti oldalának bővülése a frigyszekrény és a mizrah-emelvény. Rendkívül díszes a frigyszekrény ajtajának vasalása. A falfelületeket kék-vörös-arany színű, mozaik-szerű plasztikus ornamentika fedi.

A szerző jó néhány párhuzamot, illetve lehetséges formai előképet vonultat fel az épülettel kapcsolatban, többek között Ludwig Förster és Theophil Hansen munkáit. Külön fejezetet szentel Otto Wagner szakrális műveinek, melynek legismertebb darabja az egyébként nagy vitát kiváltott, 1902–1907 között épült steinhofi templom.

Az utolsó rövid fejezet a legújabb kutatási eredményeket foglalja össze. Otto Wagner épülete nem az ortodox, hanem a status quo irányzat számára épült. Érdekes kompromisszum a nyugati karzat esete, amely ötven-tagú, de a Dohány utcai neológ zsinagógával ellentétben nem vegyes, hanem kizárólag férfiakból álló kórus számára készült. A templom történetéhez tartozik az is, hogy 1939 és 45 között a Lengyelországból menekült zsidóknak adott otthont az épületegyüttes. A könyv függelékeként egy rendkívül gazdagon összeállított irodalomjegyzéket találunk, mely tanúskodik a magyarországi szakirodalom alapos ismeretéről is. A szerző kutatatta a Fővárosi Tanács tervtárát, a Budapesti Történeti Múzeum terveysűteményét, a Magyar Zsidó Múzeum levéltárát és a bécsi Általános Közigazgatási Intézet levéltárát.

Gondolatébresztő, adatgazdag munkával állunk szemben, mely mind a magyarországi zsinagógaépítéssel, mind Otto Wagner életpályájának szempontjából kiemelt helyet foglal el. Kívánatos volna, hogy a könyv magyarul is minél előbb megjelenjék, s még inkább, hogy az épületegyüttes restaurálása és a megfelelő funkció megtalálása is belátható időn belül megoldódjék.

GONDOLJON A KÖZELGŐ ÜNNEPEKRE!

Rendelje meg repülőjegyét,
utazását,
üdülését!

Kedvezményes repülőjegyek

Tel-Avivba,
szentföldi körutazások!

BALATONTOURIST

Budapesti irodája
1082 Budapest, Üllői út 52/A
Tel.: 133-6982, 210-0363

